

**Ռուբէն Սևակ (Չիլիճկիրեան, 1885-1915).
Արդարութեան եւ Յաստատի անասարտ երգը**

Փետրուար 15ի այս օրը, 133 տարի առաջ, լոյս աշխարհ եկաւ հայ գրականութեան մեծատաղանդ դէմքերէն Ռուբէն Սեւակ, որ միայն 30 տարի ապրեցաւ եւ չկրցաւ լրիւ կենսագործել ու լիարժէք արդիւնաւորել Արդարութեան եւ Ցասումի երգը հնչեցնելու իր կոչումն ու առաքելութիւնը, որովհետեւ ցեղասպանը բրտօրէն կտրեց կեանքին թելը, բիրաւոր մեր նահատակներուն հետ, նաեւ Ռուբէն Սեւակի:

Արդարութեան եւ ցասումի անաւարտ երգ մը դարձաւ եւ ինք՝ Ռուբէն Սեւակ, որուն ծայնն ու շունչը այսօր եւս կը խռովեն հայ մարդու միտքն ու հոգին.

*Վայրա՛գ գոռիւն մը գիշերին մէջ թնդա՛ց.
Ձիւնոտ ցայգին անբա՛ւ սուգին մէջէն թաց,
Քոցերու պէս շրքեղ, փէզի՛ պէս հըպարփ,
Կարմիր դրօշակը բարձրացաւ անհանդարփ...*

*Ու ես փրփո՛ւմ, ու ճմլո՛ւմ, անբարբա՛ն,
Կը դիպէ՛ի, որ կ'երթային փրփմաբար,
Ձիւնի՛ն մէջէն, մութի՛ն մէջէն անսահմա՛ն,
Գրաստրներու սեւ բանակի մը նման...*

*Ո՛ր, դէպի ո՛ր... Քաղցած կեանքեր համօրէն,
Ի սպառ լքուած աստրուածներէն, մարդերէն,
Լո՛ւռ կ'երթային, խո՛ւ պնագդի մը հլո՛ւ,
Նո՛ր օրէնքի նո՛ր նժար մը կերպելու...*

*Ու ինձ այսպէս թուեցաւ, թէ լռելեայն,
Ճակարագրին թելը կ'իշխէր իրենց վրան.-
Քայց կ'երթային անոնք. ի զէն, ի պայքա՛ր,
Արդարութեան կը դիմէին խոնջ, փըկա՛ր,*

Արդարութեան, որ ան կերպով պիտի գար...

Չիլիսկիրեան Յովհաննէսի որդի Ռուբէնը բանաստեղծ, արձակագիր ու մտաւորական աշխոյժ գործիչ էր արդէն 1905ին, երբ քսան տարեկանին իր առաջին քերթուածները լոյս ընծայեց Ռուբէն Սեւակ ստորագրութեամբ:

Ծնած էր Պոլսոյ մերձակայ Սիլիվրի գիւղը: Ծննդավայրի «Ասքանազեան» վարժարանը աւարտելէ ետք, երկու տարի յաճախած էր Պարտիզակի Ամերիկեան դպրոցը, իսկ 1901ին ընդունուած էր Պոլսոյ «Պէրպէրեան» վարժարանը, որմէ շրջանաւարտ եղաւ 1905ին եւ դրկուեցաւ Լօզան՝ տեղոյն համալսարանի բժշկական ճիւղին հետեւելու համար:

Լօզանի ուսանողական տարիները հանդիսացան Ռուբէն Սեւակի ինչպէս բժիշկի փայլուն մասնագիտացման, նոյնպէս եւ գրական-ստեղծագործական ինքնահաստատման բեղուն գործունէութեան շրջան: Դասերու կողքին աշխոյժ մասնակցութիւն ունեցաւ Եւրոպայի հայ ուսանողներու ազգային-հասարակական կեանքին՝ յատկապէս Լօզանի «Արմենիա» ուսանողական միութեան ճամբով: Միաժամանակ զարկ տուաւ գրական իր ստեղծագործութեանց՝ սիրոյ, ընկերային ցաւերու եւ հայ ժողովուրդի ազգային տառապանքին նուիրուած իր բանաստեղծութիւնները լոյս ընծայելով պոլսահայ մամուլի էջերուն:

Միաժամանակ թէ՛ փայլուն բժիշկի եւ թէ՛ մեծատաղանդ բանաստեղծի շարունակական վերելք մը եղաւ կեանքը Ռուբէն Սեւակի՝ անոր մէջ արմատաւորելով երկու բեւեռներու միջեւ տարութրուելու յուզաշխարհն ու աշխարհընկալումը.-

«Երկու հսկաներու միջեւ կը տատանուիմ ու կը տատանուիմ: Երկու միականի կիկլոպներ կը բաժանեն հոգիս: Գիտութիւն մը՝ որ փաստեր ունի ու իտէալ չունի, եւ Կրօնք մը՝ որ իտէալ ունի ու փաստեր չունի»:

Յատկապէս 1909ի Ատանայի կոտորածը ծանրագոյն խոց պատճառեց Ռուբէն Սեւակ բանաստեղծին, որ ազգային ընդվզումի, բողոքի ու պայքարի խորամոյն յուզաշխարհի մը բացաւ հայ գրականութեան առջեւ՝ 1910ին հրատարակուած իր առաջին գործով, «Կարմիր գիրքը» խորագրին տակ: «Ջարդի խենթը», «Թրքոսիին» եւ «Մարդերգութիւն» խորագրուած երեք երկարաշունչ բանաստեղծութիւններէ բաղկացած իր այս գործով՝ Ռուբէն Սեւակ թարմ շունչ բերաւ Սիւմանթոյի եւ Դանիէլ Վարուժանի բացած ու հարթած ազգայնաշունչ բանաստեղծութեան աւանդին, ինքնատիպ ոճով խոհական ներհայեցութեան ուղղութիւնը բանալով:

Ահա՛ խօսուն նմոյշ մը՝ Ռ. Սեւակի երկնած հայ մօր «Վերջին օրօր» քերթուածը.

*Օրօր, օրօր... օրօր ըսեմ՝ քնանաս,
Վիրատր հօրըդ ճիչերն ալ չիմանաս,
Ծիծէս ծրծածըդ թոյն է... կաթ չէ, գիպնաս...*

Օրօր ըսեմ քնանաս:

Արիւն ինդեղ յորդեց այս սուրբ ծորերէ,
Բայց չի փախիս, փարէ երկրիդ, զայն սիրէ,
Հողիդ վրայ գերի մ'ըլլար, այլ փիրէ...
Օրօր ըսեմ քնանաս:

Հօրըդ վրայ եթէ անշունչ չինկայ ես,
Զի ուխտեցի Հոռմի էգ գայլին պէս
Նոր Ռոմուլոս մը դիտեցնել սպինքէս...—
Օրօր ըսեմ քնանաս:

Բազուկներուս պարան, ուրքիս ալ կացին,
Արիւնքիս զոյգ սպրուկներն ալ կտրեցին:
Վերքէս արիւնս ծծէ, որդեակ միածին...
Օրօր ըսեմ քնանաս:

Ահա կ'իյնամ... Հայաստանը մայր քեզի,
Կրակ կուտամ այս կտորած սուրն երկսայրի՝
Ուր հայրիկիդ դեռ փաք արիւնը կ'այրի...
Օրօր ըսեմ քնանաս:

Ռուբէն Սեւակ 1911ին պատուոյ յիշատակութեամբ վկայուեցաւ բժիշկ եւ աշխատանքի անցաւ Լօզանի հիւանդանոցներուն մէջ: Բժշկական իր ծառայութեան շրջանին ծանօթացաւ ու կապուեցաւ գերմանուիի Եանի Ապէլի հետ. ամուսնացան եւ ունեցան երկու զաւակ՝ Լետն եւ Շամիրամ: Սեւակ փաստօրէն հայացուց գերմանազգի իր կեանքի ընկերուիին, որ ոչ միայն անվարան հետեւեցաւ իր ամուսինի ընտրած կեանքի ուղիին (հակառակ գերմանացի իր ծնողքին դրած արգելքին, Եանի Ապէլ 1914ին Սեւակի հետը հաստատուեցաւ Պոլիս), այլեւ՝ հայօրէն մեծցուց Սեւակի զաւակները՝ մեծարժէք բանաստեղծին նահատակութենէն ետք:

Ռուբէն Սեւակ չուզեց ապրիլ Լօզանի հանգստաւէտ պայմաններուն մէջ: 1911էն սկսեալ, բանաստեղծութեանց կողքին, ան ձեռնարկեց արձակի եւ, «Բժիշկի գրքէն փրցուած էջեր» ընդհանուր վերտառութեան տակ, Հ.Յ.Դ. Պոլսոյ պաշտօնաթերթ «Ազադամարտ»-ի էջերուն լոյս ընծայեց իրական կեանքէ վերցուած պատմուածքներ՝ իբրեւ արձակագրի իր տաղանդը եւս հաստատագրելով:

Բժիշկի իր կենսափորձէն վերցուած պատկերներով՝ Ռուբէն Սեւակ գեղարուեստական բարձրարժէք մշակումի արժանացուց եւ անբուժելի հիւանդութեանց մատնուած մարդոց մահուան դէմ մղած բուռն պայքարն ու կեանքի անհուն սէրը, եւ պանդխտութեան մէջ հիւանդացած ու մահացող հայ մարդոց ազգային, ընկերային եւ մարդկային ողբերգութիւնը, եւ սիրոյ անմար կրակով տոչորուած պարզ մարդոց անսահման յուզաշխարհը: Իբրեւ այդպիսին՝ այդ պատմուածքները Ռուբէն Սեւակ արձակագրին ապահովեցին նոյնքան լիարժէք պատուանդան՝ բանաստեղծի բարձունքին կողքին:

Պոլիս հագի հաստատուած՝ Ռուբէն Սեւակ դէմ յանդիման գտնուեցաւ իթթիհատական կառավա-

րութեան ձեռնարկած հայ քաղաքացիներու զօրակոչին: Ջինուորագրուեցաւ օսմանեան բանակին իբրեւ բժիշկի եւ ծառայութեան կոչուեցաւ գինուորական հիւանդանոցներու մէջ: Իր այդ հանգամանքով թէւ փրկուեցաւ 24 Ապրիլ 1915ին Պոլսոյ հայ մտաւորականութեան բաժին հանուած հաւաքական ձերբակալութենէն եւ տարագրութենէն, բայց Յունիսին իր կարգին ձերբակալուեցաւ ու տարագրուեցաւ Չանդըրը, ուր թրքական պետութեան ցեղասպանական ոճրային ծրագիրը Սեւակին ճակատագրակից ու եղեռնակից դարձուց հանճարեղ Դանիէլ Վարուժանին:

Հայ գրականութեան մեծանուն երկու դէմքերը նահատակուեցան 26 Օգոստոսին: Պատմական արխիւներուն մէջ կայ վկայութիւնը թուրք սայլապանի մը, որ կը նկարագրէ, թէ ինչպիսի վայրագ դաժանութեամբ թուրք ոստիկանները ծառի մը կապեցին եւ բառին ամէնէն անմարդկային իմաստով ուղղակի մորթեցին միայն հայ գիրին ու դպրութեան ծառայելու «յանցանքը» գործած Դանիէլ Վարուժանն ու Ռուբէն Սեւակը:

Ահա այսպէս ցեղասպան թուրքը խեղդեց կանխահաս հանճարը Ռուբէն Սեւակ անուն հայ բանաստեղծին ու արձակագրին, որ նոր թեւակոխած էր իր երեսուն տարիքը եւ այնքան բան ունէր տալու եւ հայ ժողովուրդին, եւ ողջ մարդկութեան:

Մարգարեական շունչի տէր էր Ռուբէն Սեւակ եւ կարծէք իր ճակատագրին երգը կը գրէր, երբ Կիլիկիոյ աղէտէն ներշնչուած կը ստեղծագործէր «Ջարդի խենթը» ընդհանուր խորագրով շարքը քերթուածներու, որոնց մէջ անլռելի դողանջի պէս անվերջ կը պոռթկայ «Բեմական մենախօսութիւն - Քրքիջը» անունով քերթուածը.

- Էհ, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛.

Հօրս դիակն ուսիս, կը քալեմ ահա՛

Ջարդուածներու դաշտին վրայ լուռ...

Չառանձ Բահանայ, դիակըդ տըխտուր

Ինչ ծանր է ուսիս, ինչ ծանր է ուսիս...

Անշուշտ, երբ իբր խենթ արտաքսեցիր գիս

Հայրենի բոյնէդ, չի խորհեցա՛ր բնաւ,

Թէ պիտի գայի գտնել քեզ խոնաւ

Թաքստոցիդ մէջ խեղդուած, շան մը պէս,

Իմ պա՛րտքս վերջին կատարելու քեզ...

- Էհ, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛.

Բոլոր խելացի մարդիկներն ահա՛,
Ահա՛ խելօքներն այս ապուշ կեանքին,
Ահա՛ անոնք, որ իրենց ծանր հոգին
Համրիչ քաշելով կ'զբօսնէին,
Ու նուիրումով մը աստուածային՝
Կիրակին անգամ մը բերանով ծոմ
Տիրամօր առջեւ կ'սպառնէին մոմ,
Շաբաթ մը ամբողջ, անվախ, անհամար,
Շնալու, սրելու, գողնալու համար:

- Էհ, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛.

Բոլոր փիրացու հոգիներն ահա՛,
Ահա՛ անոնք որ, ուղեղներ ծանծանդ,
Ամէն մոպժ հարցի ունէին ծիծաղ,
Սաղմոսով սնած սովեսւրներ աժան՝
Հեշտ կ'լուծէին հարցումներ դաժան,
Դամոկլեան սուրի մը փակ դող ի դող՝
Շարեմարաննին կ'ուռցնէին գոհ,
Հարսնիքները շէն փօսելու վաղուան...
Ու չէին հաճեր իսկ խորհիլ Մահուան...

- Էհ, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛.

Բայց ինչո՞ քրքիջս այսպէս կ'դողայ...
Ահա բոլորն ալ, բոլորն ալ, բոլոր,
Մութին ու լուսին մէջ անդնդախոր,
Պառկած խօլական, պառկած ամբարիշտ,
Պառկած քարեղէն ցափ մէջ ընդմիշտ,
Պառկած, Աստուած իմ, ու որչափ ալ կայ,
Ու որչափ ալ կայ, մինչեւ հեռակայ
Ճամբարներուն եզրը փոռած, կարծես
Անդրհեղեղեան անփառի մը պէս...

- Էհ, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛.

Լուռ գիշերներին մէջ շուներուն, ահա՛,
Երախին մէջ - դեռ կեանքով գալարուն
Կը լսեմ ճարճափրոսկորներուն...
Բարեկամ շուներ, բարեկամ ձեռքեր,
Բարեկամ լեզուով լափլիզուած վէրքեր...
Երնէկ, գազաններ անբան... Բայց ինչպէս
Բոլոր արջառները, գլուխնին վէս,
Սուրացին հեռո՞ւի դաշտերը անծիր,
Գնդակէն, բոցէն, աչքերնին կարմիր...